

Jan Versweyveld

25.1 – 17.3.13

— inbetweens —
toneelgroep amsterdam

Er is geen geheim

door Eelco Smits

Jan Versweyveld fotografeert het leven van een voorstelling. Van de eerste lezing tot het laatste applaus, vaak jaren later. Op de eerste werkdag schuift hij de gordijnen van het repetitielokaal wijd open, zodat de mensen die langs de schouwburg op het Leidseplein lopen de acteurs van Toneelgroep Amsterdam bezig kunnen zien. Dat is behoorlijk confronterend. Op de eerste repetitiedag is namelijk nog niks zeker, je bent als speler nog op zoek naar alles. Dat is onaangenaam en kwetsbaar, maar Jan en zijn camera zijn op dat moment al aanwezig. Het interesseert hem niet hoe je vindt dat je er die dag uitziet. Of je al een kostuum aanhebt of je eigen kleren. Als je moe bent klikt Jan gewoon door. Ben je tijdens het repeteren kwaad of gefrustreerd; Jan en zijn camera zijn erbij. Het is voor de acteurs van Toneelgroep Amsterdam inmiddels iets vanzelfsprekends geworden. Tot aan de generale repetitie sluipt hij op zijn gympen haast onmerkbaar door zijn eigen decors om met zijn enorme lens middenin een scène voor je neus op te duiken en te vangen wat er op je gezicht gebeurt. Soms blokkeert hij tijdens een try-out voor publiek het zicht van de toeschouwers. De brutaliteit van Jan relativiseert wat er op het podium gebeurt. Wat normaal gesproken in de zaal vanaf grote afstand te zien is, breekt

hij open. De hele totstandkoming, de hele reeks voorstellingen plus alles wat eromheen gebeurt, het is voor Jan één grote happening zonder einde of begin en misschien wel allemaal even belangrijk. Zijn theaterfoto's beperken zich niet tot gespeelde emoties van acteurs of tot het cliché van de kleedkamerromantiek. Het is voor Jan net zo interessant om een technicus te fotograferen die achter de schermen tijdens een voorstelling op een of ander buitenlands theaterfestival een bord pastasalade eet. Hij lijkt niet geïnteresseerd in 'de magie of de illusie van theater'. De ramen mogen open, alles

mag doorgeprikt en ontmaskerd worden. Hij streeft absolute openheid na. In zijn andere werk geldt overigens hetzelfde. De decors die hij ontwerpt zijn nooit van hout dat geschilderd is om op marmer te lijken. Ze zijn van marmer óf van hout.

Voor de voorstelling *Angels in America* ontwierp hij een inmiddels legendarisch 'leeg toneelbeeld.' Zijn eerste plan voor het decorontwerp van die voorstelling was om een ziekenhuiszaal op het toneel te zetten, met alles erop en eraan. Tot hij tot de conclusie kwam dat de personages in Tony Kushners

stuk allemaal een verandering doormaken. Ze zijn niet meer hun oude zelf, noch hebben ze hun nieuwe zelf al bereikt. Ze bevinden zich in een transitiefase, op een plek waar even niets is. Waar ze in hun kwetsbaarheid worden getoond, in hun lelijkheid en hun schoonheid. Op een onbeschermd moment. Veel van Jans foto's lijken te zijn gemaakt in zo'n transitiefase. Op zijn foto's zie je acteurs die even zijn gestopt met spelen en die zich tussen twee regieaanwijzingen in bevinden. Ze zijn even nergens. Als ze langer stoppen met repeteren natuurlijk wel, dan 'landen' ze weer. Je moet daar niet al te mysterieus

Amsterdam, 2012

Frieda Pittoors, New York, 2010

over doen, maar vóór dat moment kan plaatsvinden heeft Jan al lang een foto gemaakt. De foto van Frieda Pittoors in een paarse jurk op een stoel tussen een paar flightcases is gemaakt in New York, toen we daar *Teorema* speelden. Het is meer dan een foto van een actrice die wacht tot ze op moet. Ze hoeft waarschijnlijk helemaal niet zo snel op. De kans is groter dat ze even een plekje heeft gezocht om een beetje bij te komen. Ze is naar New York gevlogen en zit daar een moment—vechtend tegen de jetlag—tussen de andere ingevlogen decorstukken, oneerbiedig gezegd. Ook zij zit even in een transitiefase. Ze is niet meer thuis in Amsterdam en nog niet echt daar aangekomen. Ze is nog wel Frieda, maar alvast in het kostuum van haar personage.

Het is vaak moeilijk om te zien of de acteur die je op Jans foto's ziet, speelt of zagezegd 'zichzelf' is, zelfs als het gaat om een direct beeld uit een voorstelling. Halina Reijn in *Rocco en zijn Broers*, is uitgelicht alsof ze aan

het spelen is. Haar houding lijkt geposeerd en wat je ziet lijkt geënceneerd, maar als je goed kijkt zie je dat ze in haar script kijkt en ergens op de foto ligt een aangevreten appel die ongetwijfeld niet in de voorstelling thuis hoort. Dat is misleidend. Als je een scènefoto ziet van een actrice in een dure jurk op een jetsetfeest, is de glamour fake. Je weet dat haar jurk een kostuum is en dat ze niet op een feest is, maar in een schouwburg, ergens tussen acht en elf. Is dezelfde actrice op een onbewaakt moment door Jan gefotografeerd terwijl ze zittend op de grond een cola light drinkt aan het Meer van Zürich, dan spat de glamour van haar af.

Er is dus geen geheim, alles legt Jan vast. Per voorstelling in honderden foto's. Er is geen geheim, maar het bijzondere is dat door dat consequent documenteren een nieuw geheim ontstaat. De foto's van *Opening Night*, *Antonioni Project* en *Husbands* zijn daar een goed voorbeeld van. Het zijn technisch gecompliceerde voorstellingen, waar veel mensen bij zijn betrokken. Zodra er tijdens het repeteren een scène wordt gespeeld, heerst er orde. Zodra de acteurs stoppen met spelen, ontstaat er een chaos die door het oog van Jans camera vervreemdende beelden oplevert. De foto van *Antonioni Project* heeft nog het meest weg van een of andere postmoderne performance. Veel mensen, veel apparatuur, allemaal verdwaald in een grote blauwe ruimte. Het is lastig om als kijker te bepalen waar de focus ligt of waar de scène die wordt gerepeteerd over gaat. Hetzelfde geldt voor de foto's van *Opening Night* en *Husbands*. De focus ligt om te beginnen al niet bij de acteurs. Het is zelfs amper te onderscheiden wie van de mensen op de foto de acteurs zijn. Meerdere realiteiten lopen door elkaar. Een toevallig gefotografeerde flard boventiteling roept nóg een wereld op. De zin is niet meer per se een tekst die een acteur tijdens de voorstelling uitspreekt, maar wordt een gedachte over het beeld. Of een sleutel om naar het beeld te kijken.

De acteurs in deze voorstellingen worden tijdens het spelen de hele tijd gefilmd. Wat ze doen wordt meteen geprojecteerd op een scherm dat boven het toneel hangt. De acteur is het traditionele contact met het publiek zo

Eelco Smits, Amsterdam, 2011

goed als kwijt. De camera loopt met hem mee, hangt aan een kraan boven zijn hoofd, of is op het gezicht van zijn tegenspeler geplakt. De manier waarop de spelers op die manier een bepaalde richting op worden gedwongen is een uitvergroete versie van de manier waarop Jan zijn foto's maakt: de camera registreert de handelingen van de acteur, maar is vooral op zoek naar zijn kwetsbaarheid. De gespeelde emoties zijn misschien zelfs wel minder interessant. De camera van Jan zoekt het moment waarop hij door het theater heen kan kijken naar de echtheid en de onthandheid.

De voorstellingen die Jan maakt met regisseur Ivo van Hove bevatten altijd een element dat niet gerepeteerd kan zijn. Iets dat acteren overstijgt en een kwaliteit heeft die soms doet denken aan extreem performance theater, aan lijden voor wat je aan het vormgeven bent. De benen van de acteurs van

Toneelgroep Amsterdam zitten regelmatig vol blauwe plekken, niet zelden raakt er tijdens het spelen van een voorstelling een acteur lichtgewond. En toch is de wereld van Jan en Ivo een wereld waar je je als acteur graag aan verbindt. Het compromisloze van hun denken biedt uiteindelijk troost. De werkelijkheid, de liefde, het leven, de dood; al die zaken doen pijn, maar in de voorstellingen van Jan en Ivo worden ze in al hun pijnlijke eerlijkheid aanvaard. De dood kan hoop geven en verdriet is louterend. Die eerlijkheid is hard en rauw, gevaarlijk en ongrijpbaar. En op de foto's van Jan Versweyveld even vaak speels, sexy en op een verleidelijke manier aantrekkelijk.

Jan Versweyveld (1958) is sinds 2001 werkzaam bij Toneelgroep Amsterdam. Hij is hoofd scenografie (o.a. *Angels in America*, *Kruistochten*, *Het temmen van de Feeks*, *La voix humaine*, *Opening Night*, *Romeinse tragedies*, *de Russen!*, *Teorema* en *De Vrek*) en verantwoordelijk voor de grafische vormgeving. Sinds 2005 verzorgt Versweyveld de fotografie van de producties. Hij was als gastdocent aan de Gerrit Rietveld Academie verbonden en medeoprichter van de scenografieopleiding in Antwerpen. Versweyveld ontwierp toneelbeeld en belichting voor uiteenlopende theaterproducties.

Eelco Smits (1977) studeerde in 2001 af aan de Toneelacademie Maastricht en was bij het Ro Theater te zien in regies van Alize Zandwijk en Guy Cassiers. In 2005 werd hij lid van het vaste ensemble van Toneelgroep Amsterdam en speelde o.a. in *Angels in America*, *Romeinse tragedies*, *Opening Night*, *Teorema*, *Spoken*, *Phaedra* en *Nora*.

Omslag beeld
Amsterdam, 2010

Alle beelden
© Jan Versweyveld

De tentoonstelling wordt gesteund door het Prins Bernhard Cultuurfonds en het Van Meeuwen Kan Fonds.

foam

Keizersgracht 609
1017 DS Amsterdam
+31 20 5516500
www.foam.org

